

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

МАНІЛО ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 796.065: 796.332/333

**ПІДГОТОВКА АРБИТРІВ РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ФУТБОЛІ**

24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання та спорту

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
Костюкевич Віктор Митрофанович,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри
теорії і методики спорту

Офіційні опоненти: доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
Лисенчук Геннадій Анатолійович,
Національний університет фізичного виховання і спорту
України, професор кафедри футболу;

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Абдула Анатолій Борисович,
Харківська державна академія фізичної культури,
доцент кафедри футболу та хокею

Захист відбудеться 27 листопада 2015 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.829.01 Львівського державного університету фізичної культури (79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського державного університету фізичної культури (79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11).

Автореферат розіслано « 16 » жовтня 2015 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А.С. Вовканич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією із головних осіб футбольного матчу є арбітр. У сучасному футболі арбітр повинен відповідати високим вимогам, що зумовлені різними чинниками, – це, зокрема, не лише знання Правил гри, але й висока функціональна, фізична та психологічна підготовленість (О.М. Спірін, 2003; К.Л. Віхров, 2006).

Сучасний футбол характеризується постійною зміною напрямів рухів, ривками, безперервним переміщенням м'яча, що потребує від учасників гри належних фізичних зусиль, без яких неможливо обійтись і арбітру (А.М. Зеленцов, 1985; В.М. Селуянов, 2004). Він повинен постійно перебувати поблизу ігрових моментів, щоб контролювати їх згідно з Правилами гри, запобігати можливим конфронтаціям, психологічно впливати на гравців (М.Г. Латишев, 1977; М.М. Рафалов, 1999; К.Л. Віхров, 2006; А.Б. Абдула, 2011).

Таким чином, футбольний арбітр зобов'язаний багато переміщуватися, як правило, з високою інтенсивністю. У багатьох арбітрів зниження рухової активності під час проведення футбольних матчів зумовлено темпом гри, рівнем майстерності команд, станом футбольного поля та власною фізичною підготовленістю (С.А. Алімов, 1970; М.А. Фомін, 1991; К.Л. Віхров, 1995; Й.Г. Фалес, С.Г. Хусаїнов, 2001; А.Б. Абдула, В.Д. Петров, 2007; Є.А. Турбін, 2009).

Важливість ефективності арбітражу полягає в тому, що висококваліфікований арбітраж створює необхідні умови для підвищення майстерності футболістів. Удосконалення гравців можливе лише в умовах нормального спортивного суперництва, коли якість арбітражу не вступає в протиріччя з Правилами гри (К.Л. Віхров, 1986; В.В. Шаленко, 2001; А.Д. Будогоський, О.М. Спірін, 2003).

Значно зросли вимоги до рівня фізичної, теоретичної та психологічної підготовленості арбітрів, і ці обставини зумовлюють пошук нових шляхів удосконалення методики, принципів відбору та підготовки арбітрів. Концепція вдосконалення системи відбору арбітрів для проведення змагань з футболу визначає нові підходи в підготовці арбітрів, підвищенні їхнього професійного рівня. У зв'язку з цим, особливого значення набувають правильне дозування фізичних навантажень, комплекс відновлювальних заходів, збалансоване харчування тощо (Т.Б. Бахрамов, 1977; К.Л. Віхров, А.Л. Дулін, 1986; Г.П. Венглинський, В.М. Зуєв, 1998; А.Б. Курдюков, 2004; Н.В. Ким, 2011).

Оволодіння досконалою майстерністю арбітражу передбачає значне розумове, фізичне і психологічне напруження і пов'язане з чималими труднощами. Проте це складне завдання може бути вирішене засобами спеціальної підготовки в поєднанні з глибоким оволодінням методики арбітражу і регулярною практичною діяльністю (В.В. Кузін, 1996, О.М. Спірін, 2003; А.Б. Абдула, Я.О. Савін, 2005; В.А. Кунянський, 2007; А.Р. Хайрулін, 2008).

Проблеми формування спеціальних навичок футбольних арбітрів початкової підготовки і професіоналів; різних сторін підготовленості арбітрів і якості арбітражу у футболі; удосконалення фізичної підготовленості футбольних арбітрів та їхньої рухової активності висвітлено в дослідженнях К.Л. Віхрова (1987, 2000, 2006), В.Г. Ліпатова (1995), Ю.Ф. Кузнецова (2000), В.В. Шаленка (2001), О.М. Спіріна

(2003), А.В. Богина (2004), В. Хелсена (W. Helsen, 2005), П.М. Кулалаєва (2006), В.Д. Петрова (2007), А.Д. Будогоського (2008), Є.А. Турбіна (2009), А.Б. Абдули (2013).

Взаємини арбітрів зі всіма учасниками матчу і зв'язок з якістю арбітражу у футболі; фізична підготовленість арбітрів, професійний інтелект та проблеми арбітражу «дрібного фолу» у футболі; організаційно-педагогічні аспекти побудови процесу професійної підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації досліджено в працях С.А. Алімова (1970), А.П. Кадетова (1980), К.Ф. Герггена (1990), С.Г. Хусаїнова (2001), Г.А. Лисенчука (2003), А.Д. Будогоського (2004, 2005), М.О. Кузьміна (2004), Н.Ф. Сингиної (2004), В.В. Соломонка (2005), О.П. Петрова (2006), В.Б. М'яконького (2008), А.Б. Абдули (2009, 2013).

Таким чином, кожен з авторів досліджував окремі сторони підготовки футбольного арбітра, але у всіх працях не був розкритий комплексний підхід до удосконалення системи підготовки арбітрів різної кваліфікації до професійної діяльності у футболі.

Нині перед нами постали не розв'язані в попередніх дослідженнях протиріччя між стрімким розвитком сучасного футболу і низькою якістю проведення матчів арбітрами; між збільшенням кількості змагань різного рангу та кількістю кваліфікованих арбітрів; між високими вимогами до рівня спеціальної підготовленості арбітрів, пов'язаними зі специфічними умовами змагальної діяльності, та недостатньою ефективністю наявних підходів у підготовці арбітрів. Відсутність необхідних знань і вмінь з організації процесу річної підготовки футбольних арбітрів унеможлиблює розв'язання тих проблем, які нерідко виникають у сучасному спорті.

Отже, проблема підготовки футбольних арбітрів в Україні досі не розв'язана – не актуалізовані практичні шляхи, засоби й педагогічні умови її реалізації. Ці чинники зумовили актуальність нашої дисертаційної роботи.

Експериментальне обґрунтування програм підготовки арбітрів різної кваліфікації до професійної діяльності у футболі дасть змогу оптимізувати їхню підготовку впродовж року.

Зв'язок роботи з науковими темами та планами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми 2.4 «Теоретико-методичні основи індивідуалізації у фізичному вихованні та спорті» Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (номер державної реєстрації 0112U002001). Роль автора полягала в пошуках шляхів удосконалення теоретичної і фізичної підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації, оптимізації процесу підготовки арбітрів протягом року.

Мета дослідження – удосконалити підготовку арбітрів різної кваліфікації до професійної діяльності у футболі.

Завдання дослідження:

1. Виявити проблеми підготовки арбітрів до професійної діяльності у футболі.
2. Визначити основні компоненти спеціальної підготовленості арбітрів, які зумовлюють ефективність професійної діяльності.
3. Розробити шкалу складності арбітражу футбольного матчу.
4. Розробити моделі підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації.

5. Розробити та експериментально обґрунтувати програми підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації впродовж року.

Об'єкт дослідження – підготовка футбольних арбітрів.

Предмет дослідження – структура і зміст процесу підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і отримання об'єктивних теоретичних та експериментальних даних у роботі були використані такі методи: теоретичний аналіз і узагальнення наукових і методичних джерел – вивчено сучасну проблему підготовки арбітрів різної кваліфікації у футболі; соціологічні методи дослідження (опитування, бесіди, анкетування) – визначено компоненти професійної діяльності футбольного арбітра і встановлено рейтинг цих компонентів; медико-біологічні методи (антропометрія, пульсометрія, велоергометрія) – визначено структуру підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації; педагогічні методи (спостереження, тестування) – здійснено контроль і аналіз рухової активності арбітрів, встановлено рівень їх фізичної підготовленості. На основі медико-біологічних, педагогічних, а також методів математичної статистики були розроблені моделі футбольних арбітрів різної кваліфікації; педагогічний експеримент дав змогу експериментально обґрунтувати підготовку арбітрів різної кваліфікації до професійної діяльності у футболі впродовж року; методи математичної статистики використано для опрацювання експериментальних даних, розроблення моделей футбольних арбітрів та встановлення достовірності отриманих даних.

Наукова новизна:

- *уперше* розроблено шкалу складності арбітражу футбольного матчу;
- *уперше* розроблено моделі підготовленості футбольних арбітрів різних кваліфікаційних груп, які проводять матчі серед команд різного рівня;
- *уперше* обґрунтовано структурну побудову і зміст професійної підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації та визначено кількісні параметри підготовки, що спостерігалися в детально розроблених мікроциклах, з яких складався річний цикл підготовки;
- *удосконалено* методику визначення структури рухової активності арбітрів під час проведення матчів різного рівня;
- *набули подальшого розвитку* наукові положення щодо відмінності структури рухової активності арбітрів під час проведення матчів різного рівня;
- *набули подальшого розвитку* наукові положення про необхідність диференційованої підготовки арбітрів, які задіяні в чемпіонатах різних ліг;
- *набули подальшого розвитку* наукові положення щодо використання методів моделювання з метою удосконалення процесу підготовки футбольних арбітрів.

Практичне значення роботи: розроблення програм підготовки та оптимізація побудови тренувального процесу футбольних арбітрів; експериментально обґрунтовано програми підготовки арбітрів різної кваліфікації впродовж року.

Результати наукових досліджень упроваджено в процес підготовки арбітрів Школи футбольних арбітрів Хмельницької області, Школи футбольних арбітрів

Вінницької області, Школи футбольних арбітрів Черкаської області, Школи футбольних арбітрів Житомирської області, Школи футбольних арбітрів Волині, Школи футбольних арбітрів Закарпаття, Школи футбольних арбітрів Рівненського району Рівненської області, комітету арбітрів Хмельницької міської федерації футболу, Школи футбольних арбітрів м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області, комітету арбітрів Деражнянського районного осередку ВГСО «ФФУ».

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні актуальності обраної теми, мети, завдань дослідження; накопиченні теоретичного й експериментального матеріалу; організації та проведенні констатувального та формувального експериментів; розробленні та експериментальному обґрунтуванні програм підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації; аналізі та узагальненні отриманих результатів; формулюванні висновків; оформленні дисертаційної роботи. У публікації в співавторстві здобувачеві належить здійснення теоретичного аналізу наукових джерел та узагальнення отриманих даних.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, експериментальні дані та висновки апробовано на Міжнародних науково-практичних конференціях «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2014), «Фізична культура, спорт і здоров'я нації» (Вінниця, 2014), «Актуальні проблеми фізичної культури, спорту і туризму» (Уфа, 2014), «Стратегічні питання світової науки (Перемишль, Польща, 2014) та щорічних звітних наукових конференціях Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування».

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 10 одноосібних наукових статей та 1 в співавторстві, з них 6 – у фахових виданнях України (1 стаття – у виданні, яке належить до міжнародних наукометричних баз).

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі змісту, переліку умовних скорочень, вступу, шести розділів, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел та додатків. Дисертацію виконано на 169 сторінках основного тексту, ілюстровано 31 таблицею та 34 рисунками. У роботі використано 208 інформаційних джерел, серед яких 20 – іноземних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність і доцільність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дисертаційної роботи; розкрито методи дослідження; висвітлено наукову новизну й практичне значення; подано інформацію щодо апробації та впровадження одержаних результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі «**Сучасний стан підготовки футбольних арбітрів в Україні та за кордоном**» проаналізовано тенденції розвитку арбітражу у футболі; висвітлено сучасну систему підготовки арбітрів в Україні; визначено особливості діяльності футбольних арбітрів на сучасному етапі; представлено аналіз наукової та методичної літератури щодо підготовки арбітрів у період спортивного сезону.

Розвиток арбітражу у світі пов'язаний, передусім, з науково-технічним прогресом, постійним удосконаленням Правил гри та рівнем організації футбольних матчів.

Підготовка арбітрів в Україні останнім часом має цілеспрямований характер. Основним досягненням вітчизняної системи підготовки арбітрів є Національна школа футбольного арбітра, яка розпочала свою роботу 21 січня 2013 року та функціонує на всій території України з представництвом у кожній області. Однак для ефективної підготовки бракує науково обґрунтованих рекомендацій щодо кількісних параметрів та загальної структури циклів підготовки.

Арбітраж футбольних матчів – це процес виконання арбітром різних функцій з їх організації та проведення, фіксації результату матчу, визначення переможця, дотримання Правил гри. Фізично та психологічно напружена діяльність арбітрів вимагає від них високого рівня (не менше, ніж у футболістів) функціональної підготовленості, тому основним шляхом її удосконалення є застосування сучасних методів підготовки при чіткому моделюванні річного плану залежно від календаря змагань.

У другому розділі «**Методи та організація дослідження**» обґрунтовано методи дослідження, які відповідають об'єкту, предмету, меті й завданням роботи, етапи розв'язання та досліджуваній контингент.

Усі дані було оброблено на персональному комп'ютері з використанням пакетів стандартних програм Excel.

Методологія нашого дослідження передбачала проведення поетапного педагогічного експерименту.

На *першому етапі* (серпень 2010 р. – березень 2012 р.) вивчено та проаналізовано наукову й методичну літературу вітчизняних та закордонних авторів з проблем фізичного виховання та спорту, а саме з проблеми арбітражу в командних ігрових видах спорту, зокрема у футболі. Серед завдань першого етапу було вивчення й узагальнення нормативно-правових основ підготовки футбольних арбітрів, тенденцій розвитку арбітражу у футболі, системи підготовки та навчання арбітрів в Україні. На цьому етапі була розроблена програма дослідження.

Другий етап (квітень 2012 р. – жовтень 2013 р.) був спрямований на вирішення завдань констатувального експерименту. Були розроблені критерії педагогічного спостереження за діяльністю арбітрів у процесі матчу, визначені показники фізичної і функціональної підготовленості арбітрів різної кваліфікації, а також морфологічні показники арбітрів. Упродовж другого етапу були встановлені показники рухової активності арбітрів, їхні енергетичні витрати впродовж матчу і в процесі підготовки до матчу.

Результати констатувального експерименту дали змогу скорегувати програму дослідження на етапі формувального експерименту.

Третій етап (листопад 2013 р. – березень 2014 р.) був присвячений проведенню формувального експерименту, головним завданням якого була експериментальна перевірка програм підготовки арбітрів різної кваліфікації до арбітражу змагань.

У дослідженні брали участь арбітри Вінницької, Хмельницької, Івано-Франківської, Донецької, Рівненської, Тернопільської та Київської областей. Безпосередньо в експериментальних дослідженнях були задіяні 25 арбітрів, серед

них 5 – першої категорії, 15 – національної категорії, 5 арбітрів ФІФА. Середній вік арбітрів – 26,7 року.

На основі отриманих даних тестування арбітрів були розроблені моделі підготовленості арбітрів різної кваліфікації. Спостереження за діяльністю арбітра під час проведення футбольних матчів дало змогу розробити шкалу складності арбітражу футбольного матчу.

На *четвертому етапі* (квітень 2014 р. – лютий 2015 р.) відбувалося порівняння отриманих результатів дослідження з наявними науковими даними, їх узагальнення та аналіз. На цьому етапі було сформульовано висновки та завершено оформлення тексту дисертаційної роботи. Результати дослідження були впроваджені в процес підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації.

У третьому розділі «**Основні компоненти спеціальної підготовленості футбольних арбітрів**» здійснено аналіз показників фізичного стану і фізичної підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації, визначено рівень рухової активності арбітрів у процесі виконання безпосередніх обов'язків, проаналізовано показники та визначено провідні спеціальні компоненти професійної діяльності футбольного арбітра.

Арбітри, які брали участь у дослідженні, були розподілені на три кваліфікаційні групи:

- перша – арбітри професійних команд (Прем'єр-ліга, перша і друга ліги);
- друга – арбітри непрофесійних команд (аматорська ліга, дитячо-юнацька футбольна ліга України (ДЮФЛУ), жінки, ветерани, студентська ліга);
- третя – арбітри регіонального рівня (чемпіонат області, району, міста).

Аналіз морфологічних показників арбітрів за кваліфікаційними групами засвідчив, що соматичні ознаки тіла з віком погіршуються: зростає маса тіла, відповідно збільшується індекс маси тіла, змінюється співвідношення частки жиру та мускулатури, підвищується відсоток вісцерального жиру (табл. 1).

Таблиця 1

Морфологічні показники футбольних арбітрів

Групи арбітрів	Показники \bar{x} (S)						
	Довжина тіла, см	Маса тіла, кг	Індекс маси тіла, кг/м ²	Відсоток жиру, %	Відсоток скелетної мускулатури, %	Основний обмін, Ккал	Відсоток вісцерального жиру, %
Перша група (n=10)	187,2 (3,0)	86,0 (5,3)	24,7 (2,7)	16,5 (3,2)	40,0 (1,1)	1760,0 (26,5)	4,8 (1,1)
Друга група (n=6)	181,8 (7,9)	72,2 (7,1)	21,9 (2,3)	15,0 (4,8)	42,8 (3,4)	1700,2 (42,7)	4,2 (2,1)
Третя група (n=9)	178,2 (2,8)	71,8 (2,4)	21,3 (1,7)	13,8 (2,2)	43,7 (2,5)	1671,8 (42,1)	2,8 (1,0)

Такі зміни негативно позначаються і на показниках фізичної підготовленості: результати тестів, що визначають швидкісні здібності та спеціальну витривалість арбітрів, погіршуються (табл. 2).

Таблиця 2

**Показники фізичної підготовленості футбольних арбітрів
(за результатами фітнес-тесту ФІФА та Yo-Yo тесту)**

Групи арбітрів	Тест 1: «Біг 6x40 м», с				Тест 2: «Біг min 20x150 м»,				Yo-Yo тест, м \bar{x} (S)	
	середній показник		сума часу		час подолання 150 м, с		кількість відрізків			
	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S
Перша група (n=10)	5,92	0,04	35,48	0,08	29,12	0,42	22,8	1,34	1526,7	170,37
Друга група (n=6)	5,71	0,07	34,17	0,09	28,85	0,38	23,0	1,08	1653,3	174,94
Третя група (n=9)	5,47	0,08	33,13	0,36	28,37	0,59	23,7	0,91	1866,7	164,29

Під час проведення матчу було здійснено спостереження за руховою активністю футбольного арбітра та визначено кількісні показники переміщення футбольним полем за весь матч ходьбою, помірним бігом, прискореннями, ривками та кількість часу мінімальної рухової активності.

Після заповнення протоколу було визначено співвідношення (%) видів рухової активності. У процесі матчу способи переміщення арбітрів постійно змінювалися від помірного бігу до використання прискорень та інтенсивних ривків.

Співвідношення рухової активності арбітрів першої, другої та третьої груп відповідно становлять: ходьба – 14,0 %, 18,1 % та 20,7 % від загальної відстані при переміщенні; біг у помірному темпі – 63,6 %, 60,0 % та 56,4 %; прискорення – 19,4 %, 19,2 % та 21,5 %; ривки – 3,0 %, 2,7 % та 1,4 % (табл. 3).

Отримані результати проведених досліджень свідчать, що величина рухової активності при проведенні футбольних матчів у професійних арбітрів першої кваліфікаційної групи може бути різною і залежить від їх фізичної підготовленості, рівня змагань, ліги, темпу гри, кваліфікації команд, які грають, стану футбольного поля, фізичної підготовленості арбітра та ступеня складності арбітражу матчу. Однак найбільший загальний обсяг рухової активності був визначений у арбітрів першої групи – $7950,3 \pm 1338,6$ м, а найменший у арбітрів третьої групи – $6384,4 \pm 587,5$ м (див. табл. 3).

Діяльність футбольного арбітра має змінний характер. Арбітри першої групи у середньому 294 рази змінюють способи переміщень упродовж матчу: проходять поперемінно 86 відрізків, долають відстань у помірному темпі 139 разів, застосовують 56 разів прискорення та 13 ривків за матч. Арбітри другої групи використовують різні види переміщень 207 разів, арбітри третьої групи мають найнижчу рухову активність – 183 рази (див. табл. 3).

У процесі констатувального експерименту було встановлено дані щодо організації та кількісних параметрів фізичної та теоретичної підготовки, арбітражу матчів різного рівня, а також відпочинку арбітрів (табл. 4). Ці дані були зіставленні

за групами арбітрів, які мають різну кваліфікацію, що дало можливість визначити напрями удосконалення програм їхньої підготовки.

Таблиця 3

**Показники рухової активності арбітрів різної кваліфікації
під час проведення футбольних матчів (n=25)**

Групи арбітрів	Статистичні показники	Рухова активність арбітра					Усього, м
		Мінімальна рухова активність, хв	Ходьба, м	Помірний біг, м	Прискорення, м	Ривки, м	
Перша група (n=10)	\bar{x}	8,6	1111,1	5060,3	1543,3	235,6	7950,3
	S	1,6	208,4	890,6	197,8	41,8	1338,6
	рази	20	86	139	56	13	294
	відсоток		14,0	63,6	19,4	3,0	100
Друга група (n=6)	\bar{x}	7,9	1198,2	3981,2	1276,9	176,2	6632,5
	S	1,2	196,4	192,5	157,5	14,0	560,4
	рази	19	64	80	54	9	207
	відсоток		18,1	60,0	19,2	2,7	100
Третя група (n=9)	\bar{x}	9,4	1324,5	3601,6	1368,9	89,4	6384,4
	S	1,4	109,3	310,5	151,9	15,8	587,5
	рази	20	73	62	42	6	183
	відсоток		20,7	56,4	21,5	1,4	100

Таблиця 4

**Показники професійної діяльності футбольних арбітрів різної кваліфікації
впродовж року**

Види діяльності арбітра	1 група арбітрів (n=10)		2 група арбітрів (n=6)		3 група арбітрів (n=9)	
	\bar{x} , дні за рік	відсоток від загального обсягу	\bar{x} , дні за рік	відсоток від загального обсягу	\bar{x} , дні за рік	відсоток від загального обсягу
Фізична підготовка	149	40,8	134	36,9	132	36,3
Теоретична підготовка	49	13,5	59	16,2	64	17,5
Арбітраж матчів: Прем'єр-ліга України	5	1,3	0	0	0	0
1 ліга	7	1,8	0	0	0	0
2 ліга	1	0,3	1	0,2	0	0
Аматори, жінки, студенти, ДЮФЛУ	0	0	27	7,5	0	0
Чемпіонат області	14	3,9	17	4,5	16	4,4
Чемпіонат міста	48	13,3	54	14,7	54	14,7
Відпочинок	92	25,1	73	20,0	99	27,1
Усього	365	100	365	100	365	100

Для розв'язання поставлених завдань дослідження ми розробили анкети, що містили 10 спеціальних компонентів професійної діяльності футбольного арбітра. В анкетуванні взяли участь 40 футбольних арбітрів (ті, які проводять матчі в теперішній час, та экс-арбітри) різної кваліфікації та 40 тренерів, які визначали за критеріями рівень професійної діяльності футбольних арбітрів.

Експертне оцінювання з визначення найбільш важливих спеціальних компонентів професійної діяльності футбольного арбітра дало змогу з'ясувати, що, на думку експертів-арбітрів, провідне місце займає фізична підготовленість (6,5 % від загальної суми балів), далі йдуть швидкість і раціональність у прийнятті рішень (7,8 %) та морально-вольові якості арбітра (8,6 %), а на думку експертів-тренерів – швидкість і раціональність у прийнятті рішень (7,6 %), фізична підготовленість (7,7 %) та морально-вольові якості арбітра (8,6 %).

Якщо порівнювати анкетування експертів-арбітрів і експертів-тренерів, то можна побачити, що немає істотних розходжень між результатами опитування (рис. 1). З діаграми видно, що експерти-арбітри й експерти-тренери вважають найважливішими спеціальними компонентами фізичну підготовленість та швидкість і раціональність у прийнятті рішень, які отримали перше та друге місця.

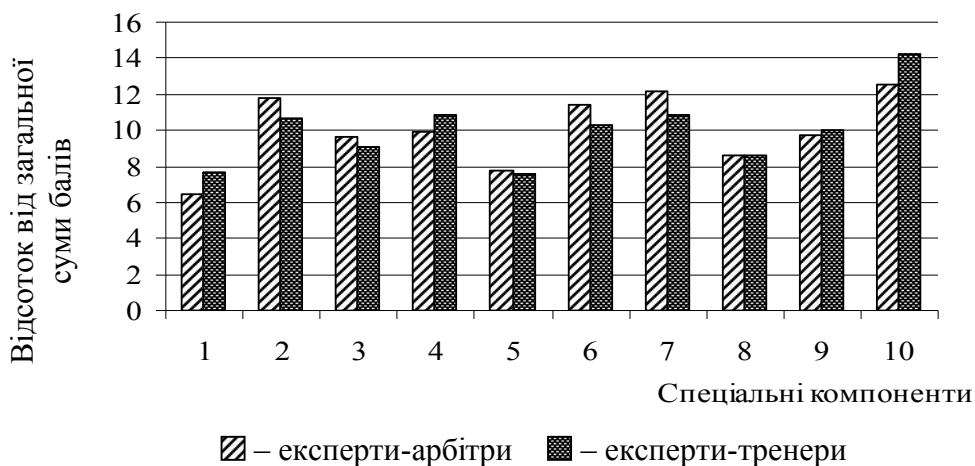

Рис. 1. Порівняння результатів анкетування між експертами стосовно спеціальних компонентів професійної діяльності арбітра (у %):

1 – фізична підготовленість; 2 – комунікаційні здібності (манера поведінки, спілкування); 3 – знання Правил і сутності гри; 4 – стійкість до стресових ситуацій; 5 – швидкість і раціональність у прийнятті рішень; 6 – раціональна рухова активність під час матчу; 7 – уміння швидко «переключитися» від неправильного рішення до процесу матчу; 8 – морально-вольові якості арбітра; 9 – сміливість і послідовність у прийнятті складних рішень у процесі матчу; 10 – раціональна взаємодія з асистентами арбітра

Найменш важливими спеціальними компонентами експерти вважають уміння швидко «переключитися» від неправильного рішення до процесу матчу та раціональну взаємодію з асистентами арбітра, що відповідно отримали 9 (12,2 % і 10,9 %) і 10 місця (12,5 % і 14,2 % від загальної суми балів).

Експерти поділяють погляди стосовно таких спеціальних компонентів: морально-вольові якості арбітра – 3 місце (по 8,6 % від загальної суми балів), знання Правил і сутності гри – 4 місце (відповідно 9,6 % і 9,1 %), сміливість і послідовність у прийнятті складних рішень у процесі матчу – 5 місце (9,7 % і 10,0 %).

Шкала складності арбітражу футбольного матчу

Складність матчу	Характеристика складності арбітражу матчу								
	Тип матчу	Рівень команд	Темп матчу	Погодні умови	Кількість єдиноборств	Кількість глядачів	Поведінка глядачів і гравців	Турнірне значення матчу	Кількість складних ситуацій
1	легкий	різний	низький	сприятливі	дуже мала	дуже мала	коректна	не дуже важливе	без складних ситуацій
2	легкий	різний	низький	сприятливі	мала	невелика	коректна	важливе	без складних ситуацій
3	оптимальний	практично однаковий	низький	сприятливі	достатня для типу матчу	невелика	коректна	важливе	одна складна ситуація
4	оптимальний	практично однаковий	низький	сприятливі	достатня для типу матчу	невелика	коректна	важливе	декілька складних ситуацій
5	оптимальний	практично однаковий	середній	сприятливі	достатня для типу матчу	середня	коректна	важливе	декілька складних ситуацій
6	оптимальний	практично однаковий	середній	сприятливі (можливі несприятливі)	достатня для типу матчу	середня	коректна	важливе	декілька складних ситуацій
7	складний	однаковий	вищий за середній	сприятливі (можливі несприятливі)	достатня для типу матчу	велика	коректна	дуже важливе	багато складних ситуацій
8	складний	однаковий	вищий за середній	сприятливі (можливі несприятливі)	велика	велика	декілька випадків масових конфронтацій	дуже важливе	значна кількість порушень правил
9	дуже складний	однаковий	високий	сприятливі (можливі несприятливі)	дуже велика	велика	не коректна	дуже важливе	багато порушень правил
10	дуже складний	однаковий (зустрічаються лідери)	дуже високий	сприятливі (можливі несприятливі)	дуже велика	велика	не коректна	дуже важливе	дуже багато складних ситуацій

Тривале й послідовне спостереження за діяльністю футбольних арбітрів під час арбітражу змагань дало змогу розробити шкалу складності арбітражу футбольного матчу. Шкала складається від 1 до 10 балів. Найменш напружений матч оцінюється як 1 бал, найбільш напружений – як 10 балів. Для визначення складності матчу враховують рівень команд, темп матчу, кількість єдиноборств, погодні умови, кількість глядачів, їхню поведінку, стан поля, кількість порушень Правил гри тощо (див. табл. 5).

У четвертому розділі **«Моделі підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації»** подано методику розробки моделей і визначено модельні показники футбольних арбітрів різної кваліфікації. Їх розроблено за допомогою методів математичної статистики. Найбільш прийнятною є градація оцінок і норм, яка складається з п'яти класифікаційних груп: низький рівень модельного показника, нижчий за середній, середній, вищий за середній і високий.

Для цілеспрямованого керування процесом підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації в річному циклі необхідно орієнтуватися на модель арбітра певної кваліфікаційної групи, яка містить показники морфологічного компонента, фізичної і функціональної підготовленості та арбітражної діяльності.

Проведене дослідження виявило наявність відмінностей у параметрах професійної діяльності футбольних арбітрів різної кваліфікації та в показниках їхньої підготовленості, морфологічних особливостей. Саме це спонукало до розробки диференційованих програм підготовки для арбітрів різної кваліфікації.

У п'ятому розділі **«Експериментальне обґрунтування програм підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації впродовж року»** подано результати формувального експерименту.

На етапі формувального експерименту було експериментально обґрунтовано побудову річного циклу підготовки футбольних арбітрів. Вона базувалася на основних принципах спортивного тренування. У програмах підготовки враховано показники професійної діяльності, рівень підготовленості та календар матчів на поточний рік.

Тривале спостереження за підготовкою футбольних арбітрів до спортивного сезону, аналіз результатів бесід з арбітрами спонукали нас до розробки робочої гіпотези, яка передбачала б підготовку футбольних арбітрів паралельно, але незалежно від підготовки футбольних команд. Насамперед це зумовлено тим, що арбітри, як і гравці, завжди повинні бути підготовленими фізично, психологічно та функціонально до проведення футбольних матчів.

Кожну частину річного циклу підготовки умовно поділили на періоди, протягом яких вирішували конкретні завдання. Детально встановлені параметри підготовки (величина і спрямованість навантаження, кількісні розрахунки використання різних засобів, їхня інтенсивність) дали змогу арбітрам цілеспрямовано готуватися до футбольних матчів (табл. 6).

Для футбольних арбітрів було розроблено дві програми річної підготовки – для арбітрів першої кваліфікаційної групи та загальну для арбітрів другої і третьої кваліфікаційних груп, які позитивно вплинули на рівень підготовленості, про що свідчать дані, отримані під час тестування у формувальному експерименті.

Кількісні параметри підготовки футбольних арбітрів упродовж року

Кількість параметрів підготовки	Групи арбітрів	Перший цикл річної підготовки			Другий цикл річної підготовки			Усього за річний цикл
		перший підготовчий	перший змагальний	усього	другий підготовчий	другий змагальний	усього	
Матчі:	1	7	10	17	5	20	25	42
	2-3	5	12	17	3	11	14	31
контрольні	1	7	-	7	5	-	5	12
	2-3	5	-	5	3	-	3	8
офіційні (календарні)	1	-	10	10	-	20	20	30
	2-3	-	12	12	-	11	11	23
Тренувальні заняття:	1	67	52	119	54	102	156	275
	2-3	69	56	125	32	50	82	207
розвивальні	1	26	15	41	18	28	46	87
	2-3	29	17	46	13	14	27	73
підтримувальні	1	14	17	31	15	34	49	80
	2-3	15	27	42	8	25	33	75
відновлювальні	1	27	20	47	21	40	61	108
	2-3	25	12	37	11	11	22	59
з великим навантаженням	1	9	15	24	7	28	35	59
	2-3	9	17	26	3	14	17	43
з середнім навантаженням	1	31	17	48	26	34	60	108
	2-3	35	27	62	18	25	43	105
з малим навантаженням	1	27	20	47	21	40	61	108
	2-3	25	12	37	11	11	22	59
Заняття з теоретичної підготовки	1	48	62	110	34	122	156	266
	2-3	53	68	121	22	61	83	204
Іспит з фізичної підготовки	1	1	1	2	1	1	2	4
	2-3	1	-	1	1	-	1	2
Іспит з теоретичної підготовки	1	1	-	1	1	-	1	2
	2-3	1	-	1	1	-	1	2
Медичне обстеження	1	1	-	1	1	-	1	2
	2-3	1	-	1	1	-	1	2

Програми склалися з детально розроблених мікроциклів підготовки арбітрів, що містили основні розділи: фізична, теоретична підготовка та безпосередньо арбітраж контрольних та календарних матчів.

Арбітри першої групи мали достовірне зростання результатів за тестом «Біг 6x40 м», у якому збільшення середньої швидкості призвело і до збільшення подолання всіх відрізків, величина зростання становила 1,18 % і 1,01 % відповідно (рис. 2).

У результаті тестування арбітрів другої групи було виявлено достовірне зростання показників у тесті «Біг 6x40 м» і середня швидкість виконання тесту «Біг min 20x150 м», що дорівнювала 1,58 %, 1,11 % та 1,8 % відповідно (див. рис. 2).

Водночас у показниках тесту Yo-Yo, а також суми відрізків у тесті «Біг min 20x150 м» статистично значущої різниці середнього загальногрупового результату не спостерігалось ($p > 0,05$).

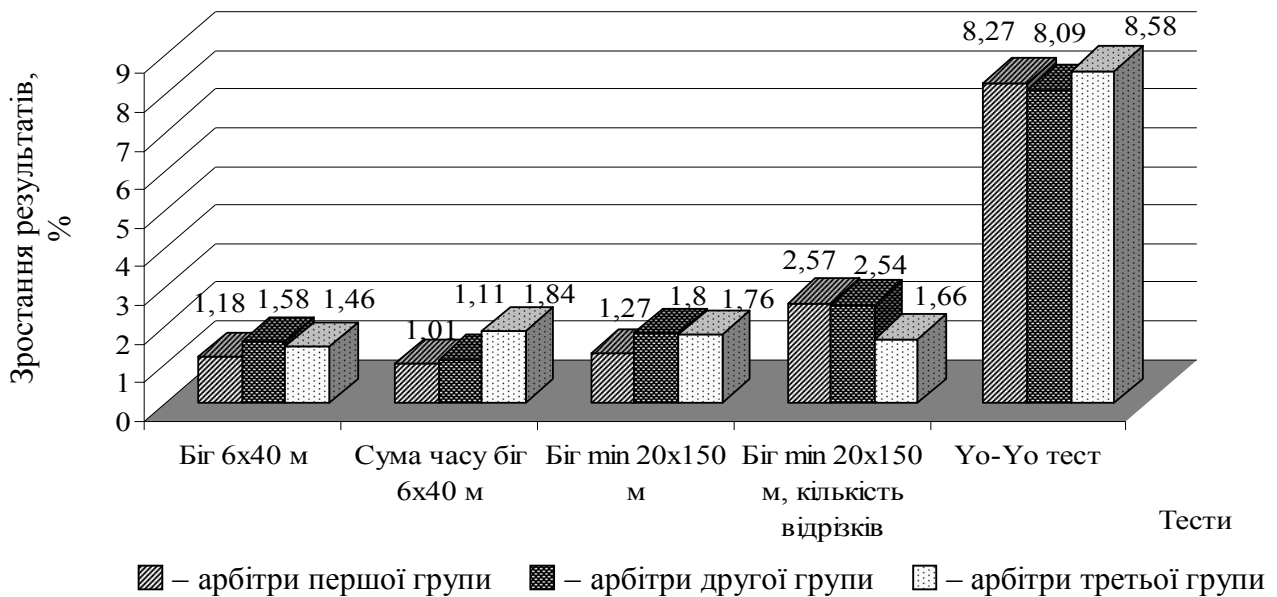

Рис. 2. Зростання результатів у показниках фізичної підготовленості арбітрів різних груп, %

Відносно зміни результатів арбітрів третьої групи можемо зазначити, що хоча їхня програма підготовки збігалася з програмою арбітрів другої групи, усе ж існувала відмінність у отриманих результатах. Так, достовірне зростання було зафіксовано в таких тестах, як «Біг 6x40 м» і Yo-Yo (див. рис. 2).

Отримані дані дають змогу порівняти зростання показників у тестах за всіма групами арбітрів (див. рис. 2). Як видно, збільшення результатів у всіх групах арбітрів були майже однаковими. Так, за тестами «Біг 6x40 м» і «Біг min 20x150 м» величина зростання становила від 1,01 до 2,57 %, а в тесті Yo-Yo результати збільшилися від 8,09 % у арбітрів другої групи до 8,58 % у третій групі.

Ефективність програм підготовки підтверджено експериментальними даними, отриманими на різних етапах дослідження. Показники підготовленості арбітрів різної кваліфікації у формувальному експерименті поліпшилися на 1,01–8,58 % порівняно з констатувальним етапом дослідження (див. рис. 2).

За допомогою математичної статистики були визначені рівні підготовленості за морфологічними показниками, фізичної і функціональної підготовленості та діяльності арбітра під час проведення матчу, що значною мірою полегшує використання таких модельних характеристик з метою відбору та набору контингенту арбітрів певної кваліфікації, а також контролю за рівнем їхньої підготовленості.

У шостому розділі «Аналіз і узагальнення результатів дослідження» проведено короткий аналіз отриманих даних у процесі дисертаційного дослідження і порівняння їх з даними літературних джерел, а також сплановано подальші шляхи підвищення ефективності управління процесом підготовки футбольних арбітрів.

Уперше розроблено шкалу складності арбітражу футбольного матчу; розроблено моделі підготовленості футбольних арбітрів різних кваліфікаційних

груп, які проводять матчі команд різного рівня; обґрунтовано структурну побудову і зміст професійної підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації та визначено кількісні параметри підготовки, що спостерігалися в детально розроблених мікроциклах, з яких складався річний цикл підготовки.

Удосконалено методику визначення структури рухової активності арбітрів під час проведення матчів різного рівня.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо відмінності структури рухової активності арбітрів під час проведення матчів різного рівня; необхідності диференційованої підготовки арбітрів, які задіяні в чемпіонатах різних ліг; використання методів моделювання для удосконалення процесу підготовки футбольних арбітрів.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукових і методичних джерел доводить, що арбітраж у світі розвивався одночасно з грою у футбол. Зміна Правил призводила до зміни методики арбітражу. Велика популярність футболу, його масовий характер вимагає постійного підвищення ефективності арбітражу, тому в Україні створено систему підготовки футбольних арбітрів, яка передбачає організацію обласних Шкіл футбольних арбітрів; початкових, регіональних курсів арбітрів; регулярне проведення семінарів з арбітражу та національних і міжрегіональних навчально-тренувальних зборів. Для оцінювання рівня підготовленості арбітрів розроблено контрольні нормативи та тести з теоретичної підготовки. Однак рекомендації щодо безпосередньої підготовки арбітрів до змагань мають декларативний характер, у них відсутні кількісні орієнтири підготовки, не деталізовано її структуру. Необхідність розв'язання вказаного проблемного аспекту в системі підготовки футбольних арбітрів зумовлює актуальність нашого дослідження.

2. Визначено основні компоненти спеціальної підготовленості арбітрів (у ієрархічній послідовності), що сприяють ефективності професійної діяльності: фізична підготовленість; швидкість і раціональність у прийнятті рішень; морально-вольові якості арбітра; знання Правил і сутності гри; сміливість і послідовність у прийнятті складних рішень у процесі матчу; стійкість до стресових ситуацій; раціональна рухова активність під час матчу; комунікативні здібності; уміння швидко «переключатися» від неправильного рішення до процесу матчу; раціональна взаємодія з асистентами арбітра.

Ефективне формування цих компонентів може бути здійснено у процесі раціональної фізичної, теоретичної та психологічної підготовки арбітрів.

3. Розроблено шкалу складності арбітражу матчу у футболі з урахуванням суб'єктивних і об'єктивних чинників, що впливають на якість арбітражу. Шкала складається від 1 до 10 балів. Найменш складний для арбітра матч оцінюється як 1 бал, найбільш напружений – як 10 балів.

На основі шкали складності арбітражу матчу здійснюється рейтинговий аналіз діяльності арбітрів і їх відбір для проведення футбольних матчів певної ліги.

4. Результати констатувального експерименту дали змогу встановити таке:

- з віком у арбітрів спостерігається негативна динаміка в показниках морфофункціонального стану та фізичної підготовленості;

- під час безпосередньої професійної діяльності арбітри використовують різні види переміщень, які змінюються відповідно ігрової ситуації. Загальна рухова активність арбітра залежить від багатьох чинників, серед яких власна фізична підготовленість, ступінь складності арбітражу матчу, рівень змагань тощо. Найбільший обсяг рухової активності під час проведення матчу зафіксовано в арбітрів першої кваліфікаційної групи – $7950,3 \pm 1338,6$ м, а найменший у арбітрів третьої групи – $6384,4 \pm 587,5$ м;

- упродовж року арбітри першої кваліфікаційної групи більше за інших витрачають часу на фізичну підготовку (149 днів), проте арбітри третьої кваліфікаційної групи більше за інших у своїй підготовці відводять часу на теоретичні заняття (64 дні). Упродовж року найбільше проводять матчі арбітри другої кваліфікаційної групи – 99 матчів різного рівня;

- на основі 10-бальної шкали визначено моделі футбольних арбітрів різної кваліфікації і виявлено сильні та слабкі сторони їхньої підготовленості, що сприяють цілеспрямованому керуванню процесом підготовки футбольних арбітрів. Так, у моделі арбітрів першої кваліфікаційної групи показники фізичної підготовленості знаходяться на низькому рівні (1 бал і 4,1 бала), а найбільш сильними є показники діяльності арбітра під час проведення матчу (6,1 і 9,8 бала). Модель арбітрів другої кваліфікаційної групи відрізнялася середніми значеннями всіх показників (від 3,9 до 5,8 бала). У моделі футбольних арбітрів третьої наймолодшої групи найвищі показники були отримані в компоненті фізичної та функціональної підготовленості (7,1–10 балів), водночас показники арбітражної діяльності були на досить низькому рівні (2,4–4,9 бала).

5. Розроблено та експериментально обґрунтовано дві програми річної підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації – для арбітрів першої кваліфікаційної групи та загальну для арбітрів другої і третьої кваліфікаційних груп з урахуванням календаря матчів чемпіонату, першостей, розіграшу Кубка України та проведенням арбітрами матчів різних ліг (Прем'єр-ліга, перша, друга, аматорська, студентська, ДЮФЛУ, жінки), а також матчів регіонального рівня (чемпіонат області, міста та району). У кожній програмі підготовки враховано вікові особливості арбітрів, специфіку діяльності арбітра під час арбітражу матчу, а також виявлено показники підготовленості.

Програми склалися з детально розроблених мікроциклів підготовки арбітрів, що містили основні розділи: фізична, теоретична підготовка та безпосередньо арбітраж контрольних і календарних матчів.

Підготовка футбольних арбітрів упродовж року має здійснюватися паралельно, але незалежно від підготовки футбольних команд. Це зумовлено тим, що арбітри, як і гравці, завжди повинні бути підготовленими фізично, психологічно та функціонально до проведення футбольних матчів.

6. Визначено, що для кожної кваліфікаційної групи арбітрів періоди й етапи підготовки розпочинаються в різні терміни (дати, місяці).

Перша кваліфікаційна група арбітрів (ГА-1): перший підготовчий період підготовки: загальнопідготовчий етап – 15 грудня – 25 січня; спеціально-

підготовчий етап – 26 січня – 7 березня; перший змагальний період підготовки: 8 березня – 18 травня; другий підготовчий період підготовки: загальнопідготовчий етап – 19 травня – 15 червня; спеціально-підготовчий етап – 16 червня – 11 липня; другий змагальний період підготовки: 12 липня – 30 листопада; перехідний період підготовки – 1 грудня – 14 грудня.

Друга та третя кваліфікаційні групи арбітрів (ГА-2, ГА-3): перший підготовчий період підготовки: загальнопідготовчий етап – 15 грудня – 9 лютого; спеціально-підготовчий етап – 10 лютого – 6 квітня; перший змагальний період підготовки: змагальний етап – 7 квітня – 30 червня; другий підготовчий період підготовки: загальнопідготовчий етап – 1 липня – 17 липня; спеціально-підготовчий етап – 18 липня – 17 серпня; другий змагальний період підготовки – змагальний етап – 18 серпня – 31 жовтня; перехідний період підготовки – 1 листопада – 14 грудня.

7. Установлено, що використання програм підготовки арбітрів різної кваліфікації впродовж року позитивно впливає на показники фізичної підготовленості. У арбітрів першої групи достовірно підвищилися результати в тесті «Біг 6x40 м», швидкість виконання тесту змінилася з 5,92 до 5,85 с ($p < 0,05$), загальна швидкість подолання відрізків зменшилася від 35,48 до 35,12 с ($p < 0,05$). Арбітри другої групи також мали статистично достовірне зростання в показниках швидкості виконання тесту «Біг 6x40 м» як окремих відрізків (1,58 %, $p < 0,05$), так і їхньої суми (1,11 %, $p < 0,05$), до того ж достовірно були поліпшені результати часу подолання одного відрізка в тесті «Біг min 20x150 м» (з 28,85 до 28,33 с, $p < 0,05$). У арбітрів третьої кваліфікаційної групи достовірне зростання результатів ($p < 0,05$) зафіксовано в тестах «Біг 6x40 м» (1,46 %, 1,84 %) та Yo-Yo тесті (8,58 %).

8. Отримані показники підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації після експериментального впровадження програм підготовки протягом року дали можливість розробити моделі підготовленості (окремо для трьох кваліфікаційних груп арбітрів).

Структура моделі підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації має такий вигляд:

- морфологічний компонент: довжина тіла (ГА-1 – $187,2 \pm 3,0$ см; ГА-2 – $181,8 \pm 7,9$ см; ГА-3 – $178,2 \pm 2,8$ см), маса тіла (ГА-1 – $86,0 \pm 5,3$ кг; ГА-2 – $72,2 \pm 7,1$ кг; ГА-3 – $71,8 \pm 2,4$ кг), індекс маси тіла (ГА-1 – $24,7 \pm 2,7$ кг/м²; ГА-2 – $21,9 \pm 2,3$ кг/м²; ГА-3 – $21,3 \pm 1,7$ кг/м²), відсоток жиру (ГА-1 – $16,5 \pm 3,2$ %; ГА-2 – $15,0 \pm 4,8$ %; ГА-3 – $13,8 \pm 2,2$ %), відсоток скелетної мускулатури (ГА-1 – $40,0 \pm 1,1$ %; ГА-2 – $42,8 \pm 3,4$ %; ГА-3 – $43,7 \pm 2,5$ %), відсоток вісцерального жиру (ГА-1 – $4,8 \pm 1,1$ %; ГА-2 – $4,2 \pm 2,1$ %; ГА-3 – $2,8 \pm 1,0$ %);

- компонент фізичної підготовленості: «Біг 6x40 м» (ГА-1 – $5,92 \pm 0,04$ с; ГА-2 – $5,71 \pm 0,07$ с; ГА-3 – $5,47 \pm 0,08$ с), «Біг min 20x150 м» (ГА-1 – $29,12 \pm 0,42$ с; ГА-2 – $28,85 \pm 0,38$ с; ГА-3 – $28,37 \pm 0,59$ с), Yo-Yo тест (ГА-1 – $1526,7 \pm 170,37$ м; ГА-2 – $1653,3 \pm 174,94$ м; ГА-3 – $1866,7 \pm 164,29$ м);

- компонент функціональної підготовленості: МПК_{абс} (ГА-1 – $3,98 \pm 0,24$ л·хв⁻¹; ГА-2 – $4,2 \pm 0,16$ л·хв⁻¹; ГА-3 – $4,23 \pm 0,12$ л·хв⁻¹), МПК_{відн} (ГА-1 – $60,1 \pm 1,6$ мл·хв⁻¹·кг⁻¹; ГА-2 – $56,3 \pm 4,2$ мл·хв⁻¹·кг⁻¹; ГА-3 – $63,4 \pm 3,4$ мл·хв⁻¹·кг⁻¹), PWC₁₇₀ (ГА-1 –

1551,6±81,2 кгм·хв⁻¹; ГА-2 – 1721,1±71,6 кгм·хв⁻¹; ГА-3 – 1784,6±40,7 кгм·хв⁻¹), PWC_{170(V)} (ГА-1 – 3,9±0,3 м·с⁻¹; ГА-2 – 4,23±0,12 м·с⁻¹; ГА-3 – 4,3±0,3 м·с⁻¹);

- компонент арбітражної діяльності: рухова активність (ГА-1 – 8117,3±596,6 м; ГА-2 – 6632,5±371,7 м; ГА-3 – 6121,5±238,5 м), енергетичні витрати (ГА-1 – 989,8±34,7 ккал; ГА-2 – 929,5±39,1 ккал; ГА-3 – 668,7±33,2 ккал) та ефективність арбітражу (ГА-1 – 8,38±0,13 бала; ГА-2 – 8,33±0,12 бала; ГА-3 – 8,28±0,1 бала).

Можемо відзначити, що чим менший рівень кваліфікації, а відповідно й вік арбітрів, тим вищі вимоги до підготовленості.

У компоненті діяльності арбітра також зрозумілі відмінності між показниками різних груп арбітрів. У цьому разі тенденція має іншу спрямованість – чим вища кваліфікація, тим більші показники рухової активності арбітрів, їхні енергетичні витрати та ефективність арбітражу.

Таким чином, розроблені програми підготовки дали змогу підвищити якість управління підготовкою арбітрів та оптимізувати їх тренувальний процес.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

а) у наукових фахових виданнях України

1. Маніло Ю. В. Порівняльний аналіз показників фізичного стану і фізичної підготовленості футбольних арбітрів / Ю.В. Маніло // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2013. – Вип.16. – С. 132 – 138.

2. Маніло Ю. В. Аналіз рухової діяльності футбольних арбітрів під час проведення матчів чемпіонату України серед команд 2 ліги / Ю.В. Маніло // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2014. – Вип.17. – С. 505 – 510.

3. Маніло Ю. В. Базові моделі підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації / Ю.В. Маніло // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – № 1 (25). – С. 71 – 75.

4. Маніло Ю. В. Спеціальні компоненти професійної діяльності футбольного арбітра / Ю.В. Маніло // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 18, т. 2. – С. 127 – 132.

5. Маніло Ю. В. Взаємозв'язок фізичної підготовленості футбольних арбітрів з рівнем напруженості матчу / Ю.В. Маніло // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – К., 2014. – Вип. 4 (47) 14. – С. 93 – 98.

6. Манило Ю. В. Двигательная деятельность профессиональных футбольных арбитров / Ю.В. Манило // Физическое воспитание студентов : зб. наук. пр. Национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. – Х., 2014. – № 6. – С. 37 – 40 (*Видання, яке включене до міжнародних наукометричних баз IndexCopernicus, DOAJ (Directory of Open Access Journals)*).

б) в інших виданнях

7. Маніло Ю. В. Фізична підготовка арбітра з футболу / Ю.В. Маніло // Стратегічні питання світової науки – 2014 : зб. наук. пр. X Міжнар. наук.-практ. конф. (фізична культура і спорт). – Перемишль, 2014. – Вип. 33. – С. 89 – 93.
8. Маніло Ю. В. Тенденції арбітражу у футболі на сучасному етапі / Ю.В. Маніло // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – К., 2014. – Вип. 3К (44) 14. – С. 423 – 426.
9. Маніло Ю. В. Аналіз показників рухової діяльності футбольних арбітрів різної кваліфікації під час проведення матчів національного рівня на території України / Ю.В. Маніло // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – К., 2014. – Вип. 3К (45) 14. – С. 147 – 152.
10. Манило Ю. В. Исследование функциональных возможностей и двигательной деятельности футбольных арбитров профессиональных команд / Ю.В. Манило // Актуальные проблемы физической культуры, спорта и туризма : материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. / Уфимск. гос. авиац. техн. ун-т. – Уфа, 2014. – С. 286 – 291.
11. Дарійчук С. В. Педагогічні засади підготовки студентів факультетів фізичної культури та спорту до арбітражу змагань (футбол) [Електронний ресурс] / С.В. Дарійчук, Ю.В. Маніло // Теорія і методи управління освітою. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/katalog/1124-electronic-journal-the-theory-and-methods-of-educational-management-edition-2-14-2014>. *Внесок автора полягає в теоретичному аналізі наукових джерел та узагальненні отриманих даних.*

АНОТАЦІЇ

Маніло Ю. В. Підготовка арбітрів різної кваліфікації до професійної діяльності в футболі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання та спорту зі спеціальності 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. – Львівський державний університет фізичної культури, Львів, 2015.

У дисертації досліджено проблеми підготовки арбітрів до проведення матчів з футболу в різних лігах (Прем'єр-ліга, перша, друга, аматорська, ДЮФЛУ і регіонального рівня).

На основі проведеного дослідження розроблено моделі підготовленості арбітрів першої, другої та третьої груп, які містять чотири блоки компонентів: загальні відомості й морфологічні показники, фізична і функціональна підготовленості та арбітражна діяльність.

Розроблено 10-бальну шкалу складності арбітражу футбольного матчу для більш диференційованого підходу до оцінювання безпосередньої професійної діяльності арбітра.

Обґрунтовано та експериментально перевірено програми підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації впродовж року, які враховують особливості календаря змагань та передбачають усунення недоліків у підготовці арбітрів.

Ефективність програм підготовки футбольних арбітрів різної кваліфікації підтверджено експериментальними даними, отриманими на різних етапах дослідження.

Результати наукових досліджень упроваджено в процес підготовки арбітрів у регіональних Школах футбольного арбітра.

Ключові слова: футбольний арбітр, футбол, професійна діяльність арбітра, матч, річний цикл підготовки, програма підготовки, рухова активність.

Манило Ю. В. Подготовка арбитров разной квалификации к профессиональной деятельности в футболе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.01 – олимпийский и профессиональный спорт. – Львовский государственный университет физической культуры, Львов, 2015.

В диссертации исследованы проблемы подготовки арбитров для проведения матчей по футболу разных лиг (Премьер-лига, первая, вторая, любительская, ДЮФЛУ и регионального уровня).

Цель исследования – усовершенствование подготовки арбитров разной квалификации к профессиональной деятельности в футболе.

Объект исследования – подготовка футбольных арбитров.

Предмет исследования – структура и содержание процесса подготовки футбольных арбитров разной квалификации.

В диссертации проанализированы тенденции развития арбитража в футболе; освещена современная система подготовки арбитров в Украине; определены особенности деятельности футбольных арбитров на современном этапе; охарактеризована подготовка арбитров в период спортивного сезона.

Представлены результаты исследования по программе констатирующего этапа эксперимента; проанализированы показатели физического состояния и физической подготовленности футбольных арбитров различной квалификации; определён уровень двигательной активности арбитров во время проведения матча; изучены и сопоставлены показатели профессиональной деятельности футбольных арбитров разной квалификации; с помощью экспертного оценивания определены наиболее важные специальные компоненты профессиональной деятельности арбитра.

В процессе констатирующего эксперимента установлены данные количественных параметров физической и теоретической подготовки, арбитража матчей разного уровня, а также отдыха арбитров. Эти данные были сопоставлены с группами арбитров, которые имеют разную квалификацию, что дало возможность определить направления совершенствования программ их подготовки.

Предложена 10-балльная шкала сложности арбитража футбольного матча, разработанная для более дифференцированного подхода к оценке непосредственной профессиональной деятельности арбитра.

Модели футбольных арбитров разных квалификационных групп включают показатели морфологического компонента, физической и функциональной подготовленности и деятельности арбитра во время проведения матча, а также позволяют определить интегральный уровень их подготовленности, получить объективную оценку текущего состояния арбитров и результатов их подготовки.

Приведены основные материалы формирующего этапа исследования: изложены принципиальные подходы относительно разработки программ подготовки футбольных арбитров; охарактеризованы структура и содержание программ подготовки футбольных арбитров на протяжении года; экспериментально обоснованы программы подготовки арбитров разной квалификации.

Эффективность программ подготовки футбольных арбитров разной квалификации подтверждена экспериментальными данными, полученными на разных этапах исследования.

Разработанные программы годичной подготовки арбитров разной квалификации положительно повлияли на уровень подготовленности, о чем свидетельствуют данные, полученные во время тестирования в формирующем эксперименте.

Результаты научных исследований внедрены в процесс подготовки арбитров в региональных Школах футбольного арбитра.

Ключевые слова: футбольный арбитр, футбол, профессиональная деятельность арбитра, матч, годичный цикл подготовки, программа подготовки, двигательная активность.

Manilo Y. V. Training of different qualification referees for professional activity in football. – Manuscript.

The dissertation for acquisition the degree of Candidate of Science in Physical Education and Sport in specialty 24.00.01 – olympic and professional sport. – Lviv State University of Physical Culture, Lviv, 2015.

The thesis deals with the problems of training referees to conduct football matches in different leagues (Prime League, first league, second league, Amateur league, youth leagues and regional level).

On the basis of this research we have developed a model of the first, second and third group referees preparedness, which contain four blocks of components: general information, morphological indexes of physical and functional preparedness and referee activity.

10-point scale of the match intensity has been worked out for more differentiated approach to the evaluation of a referee professional activity.

Training programs for preparation different qualification football referees in annual macro-cycle taking into consideration the peculiarities of the competitions calendar and providing the elimination of deficiencies in the referee training have been grounded and experimentally tested.

The effectiveness of different qualification football referees training program has been proved by experimental data obtained at different stages of the research.

The results of research have been implemented in the process of referee training in the regional football referee schools.

Key words: football referee, football referee professional activity, match, annual macro-cycle, training program, motor act

Підписано до друку 13.10.2015. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 504. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>